

El llibre es completa amb un pròleg —del professor Manuel Aznar, director de la magnífica col·lecció que publica l'estudi de Foguet—, una excel·lent bibliografia i un annex utilíssim on l'autor recull, de manera relativament sintètica, però destacant les contribucions més rellevants, l'activitat teatral en els casals catalans de ciutats no tan significatives, en aquest aspecte, com les que són el centre dels capítols 3, 4 i 5 del llibre, però que no poden quedar oblidades: Caracas, Còrdova, Mendoza, Rosario, Santiago de Xile, Montevideo, Nova York i París. Només he de lamentar, i això no és atribuïble a l'autor, que *El teatro catalán en el exilio republicano de 1939* no inclogui, també, un índex onomàstic final.

En definitiva, el llibre de Francesc Foguet, documentadíssim, bastit sobre un positivisme aplicat amb un gran rigor, d'orientació eminentment descriptiva, però obert a l'anàlisi i a la interpretació documental, és des de la seva aparició un referència indefugible, de consulta i lectura obligada, per als estudiosos del teatre català contemporani, i més àmpliament, de la literatura catalana del segle xx, i per a qualsevol interessat en la sociologia cultural de l'exili català de 1939-1975.

Miquel M. GIBERT
Universitat Pompeu Fabra

GÓMEZ DURAN, Gemma (2016): *Gramàtica del català rossellonès*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 205), 193 p.

El llibre de la jove lingüista barcelonina Gemma Gómez Duran és una descripció general i molt completa del rossellonès contemporani, bàsicament sincrònica però amb freqüents referències diacròniques. La gramàtica s'hi concep en el sentit més ampli, des de la fonètica fins a la morfologia i la sintaxi, i hi veiem un capítol per a cadascun d'aquests temes: «Fonètica i fonologia» (p. 29-60), «Morfologia» (p. 61-120), «Sintaxi» (p. 121-169). Se n'exclou el lèxic malgrat que n'hi ha alguna referència i un bon recull d'adverbis dins l'apartat de la sintaxi. Un capítol introductor («Introducció», p. 9-27) ens dona el marc geogràfic, històric i sociolingüístic del dialecte, amb una justificació de la llengua de la redacció, qüestió que comentarem més endavant, tot avançant que és una mica sorprenent en un treball situat en el registre de la divulgació de la recerca (o de la tesi universitària), que és el de la col·lecció «Textos i Estudis de Cultura Catalana» de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

L'espai geolingüístic que s'estudia correspon a les comarques del Rosselló, del Vallespir, del Conflent i del Capcir. Amb raons justificades a partir d'enquestes pròpies, l'autora exclou tota la Cerdanya, tant la francesa com l'espanyola, del dialecte rossellonès (p. 22). Un espai geolingüístic que coincideix amb el que estableixen també els manuals de Joan Veny (*Els parlars*, diverses edicions) o el més recent de Joan Veny i Mar Massanell (*Dialectologia catalana*, 2015).

Les dades de partida han estat recollides per la mateixa autora, en particular en enquestes a parlants de diversos punts, fetes entre el 2008 i el 2010, que es combinen sovint amb dades de textos d'autors del s. xx (esporàdicament d'altres èpoques). El llibre té l'origen en la tesi doctoral llegida a la UAB el 2011, de la qual no se'n separa gaire (s'han retallat alguns apartats i s'han compendiat algunes explicacions). Diguem també que el llibre és presentat amb molta claredat, amb els quadres pertinents, i amb l'acompanyament de l'explicació d'alguns conceptes que es preveu que no són coneguts pel lector general. De manera que, amb l'atenció a aquestes explicacions i una mínima immersió en la terminologia gramatical actual, el llibre es fa ben assequible al lector comú que estigui habituat a la transcripció fonètica. La transcripció fonètica que s'hi fa servir és l'anomenada ampla, és a dir, es tracta de fer constar els trets fonamentals, passant per alt detalls de combinacions contextuais. L'autora creu que amb aquest criteri d'observar la part fònica bàsica i més perceptible a l'orella general cal excloure la diferència entre la *r* general i la *r* uvular, d'influència francesa (un tret ben característic del rossellonès). També s'exclouen les diferències de realització de la vocal neutra final, que poden anar des d'una (gairebé) *e* oberta a una (gairebé) *o* oberta. Es tracta doncs d'una descripció més fonològica que no pas fonètica, cosa que és pertinent per als propòsits i els destinataris del llibre.

Pel que fa a la representació alfabètica de les formes dialectals, ben útils per al lector general, hi ha un punt amb el qual discrepem: la representació de la pronúncia [mət'ej] en la grafia *mateix*, al·legant que ja tenim *mateix* per a representar tant el cas en què es pronuncia amb *i* com el cas en què no es fa aquesta *i*. És excessiu ajustar-se a aquest tipus de coherència en un sistema d'escriptura que ha de ser sobretot pràctic. En escriure *matei* faríem el mateix que fa l'autora quan escriu *cort* 'cor', *flu* 'flor, llare 'llar' per a indicar trets fonètics dialectals.

El dialecte no s'hi observa com un tot unitari, que no ho és pas mai. En relació amb la coneguda confluència de les vocals mitjanes (la no distinció entre *e* oberta i *e* tancada, i el mateix amb la *o*), tret exclusiu del rossellonès, s'esmenta l'Alt Vallespir (p. 31) en què sí que hi ha les parelles oberta i tancada i no es tanca en *u* la *o* tancada tònica (*agost* i no pas l'*agust* de la plana). Aquí però no veiem encertat que s'adjectivi d'illa aquest territori respecte de les varietats adjacents, rossellonesa i "gironina" (deixem de banda si és pertinent el terme *gironí* en dialectologia). Aquest racó muntanyenc que és l'Alt Vallespir, creiem, ha evolucionat de manera més lenta, fidel a la tendència conservadora pròpia dels territoris marginals, i no ha rebut la influència de l'anul·lació de les diferències, que neix a la plana i d'allà s'estén. No és una illa respecte (almenys) de l'Alt Empordà, on l'anul·lació de la diferència de les vocals mitjanes es troba a Figueres i algunes poblacions empordaneses de més al sud, però no a les més properes als Pirineus, veïnes al Vallespir. Gómez indica un altre tret comú a l'Alt Vallespir i al català cispirinenc (p. 40): el manteniment de la *xeix* final (*calaix*, *mateix*) a diferència del que es fa al baix Vallespir i per tota la plana rossellonesa i el Conflent (*calai*, *matei*), una altra continuïtat en relació amb el català veí del sud.

En algun cas escadusser el comentari és erroni: *roig* no és un cas igual al de *flor* o *hora* (p. 31), que són tancades totes dues en el central del nord i d'aquí la coherència amb el fet que passen a *u* en rossellonès. Gómez hauria d'advertir que és una «extraordinària excepció» (*roig* se sent oberta en el septentrional de transició), en mots de Coromines al *DECat* (VII, 400a), el lingüista que va formular la llei del manteniment de la *o* tancada en síl·laba inicial.

L'interès per la història lingüística recent fa que l'autora entri en la recerca de la neutra tònica que havien observat A. M. Alcover i Pierre Fouché al Riberal, una part del Rosselló, per confirmar que ha desaparegut, observació que es fa a partir d'una enquesta específica de l'autora que s'esmenta en la nota 12 (p. 29). Aquesta vocal, que havia estat molt més general en els parlars orientals, en el territori continental (avui és ben viva a les Balears) té les últimes restes històriques a la primera meitat del segle xx i ha desaparegut definitivament en el rossellonès, com ens confirma Gómez.

L'autora ens parla de la vocal mitjana exclusiva del capcinès tradicionalment anotada amb el símbol [œ], ací transcrita més encertadament amb el símbol [ø] (tal com es fa a l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*), vocal tònica que es troba per exemple a *lluna* o *pruna*, i hi veiem observacions sociolingüístiques interessants: els parlants tendeixen a substituir-la per [u] quan parlen amb un foraster (p. 32), ocultació que també es dona en els plurals com *nosautris* o *vosautris* (p. 62), que es perceben com a mots molt dialectals. I en relació amb la informació diacrònica s'hi comenta, d'aquesta vocal del capcinès, que és «el resultat de l'avançament i abaixament de la [u] del llatí vulgar; això fa que es trobi en mots com ara *tu*, *ningú*, *lluna*, *pruna*, *pujar*» (p. 32). Interessants també les observacions sobre l'evolució recent, per exemple les de la nota 17 on contrasta el parer de J.-P. Escudero que diu que el rossellonès tendeix a realitzar les neutres finals com a [œ]; Gómez, amb dades pròpies, sent més aviat [ɔ]. Observacions que se sumen a tantes d'altres sobre la gran variació fonètica de la neutra final en aquest dialecte.

Gómez descriu molt bé els fenòmens sistemàtics però en alguna ocasió hi inclou alguns casos que no ho són. Així és per al cas de *roig* que hem comentat però també per a algun altre cas, com el de la palatalització de la vocal pretònica per assimilació a la consonant palatal propera (*ginoll*, *Castillet*, p. 34), quan no ens diu res de *pitit* (efecte de la vocal palatal tònica, segurament) ni de *tibola* (que recullen els diccionaris de Renat Botet i de Pere Verdaguer) per *tabola*, on no hi ha cap palatal, ni consonant ni vocal. Tanmateix aquest fet fonètic l'autora l'aporta per a una explicació en la morfologia verbal on hi ha *mereixiré* i *mereixim* (p. 98, nota), explicació complementària a l'analogia (*eixim*, doncs *creixim*), de

tanta força en la flexió verbal i paral·lel a un tret clàssic de la personalitat del rossellonès, els participis *coneixit, naixit*, etc. La morfologia verbal, tan complexa en català, té una dedicació extensa amb comentaris explicatius des del punt de vista de les estructures subjacents o morfofonològiques. Per exemple, per a *sabes, diues* del present d'indicatiu es proposa que aquesta *-e-* sigui el morf de temps (p. 120). És sent molt extensa aquesta anàlisi potser hauria valgut la pena aturar-se una mica més en el *canti* de la primera persona del present d'indicatiu, de referència diguem obligada per a la caracterització del dialecte.

No manquen, també en la morfologia, les observacions que corroboren que els dialectes no són tan unitaris com pugui semblar sinó que les zones de transició apareixen pertot. Em sembla interessant el cas de l'article masculí plural *els*, que s'assimila al singular davant dels noms començats per consonant (*el dies*), que Gómez troba al Vallespir i al sud de la Plana del Rosselló (p. 65), el mateix que se sent al septentrional de transició, un fet doncs compartit per parlants del nord i del sud de l'Albera. (Anotem, entre parèntesis, que el cas *els sous* que aporta Gómez [p. 65] no és pas de la mateixa mena que *els dies*, ja que en aquell es troben una essa final i una essa inicial i el resultat és una sola essa sorda pertot, no només en rossellonès).

Hem llegit amb atenció els comentaris sobre l'origen de les formes dialectals rosselloneses. És tema recurrent l'intent de destriar la influència occitana de la francesa i si cal veure-hi coincidències, evolució compartida, més que no pas manlleus. Vegeu el cas de l'origen del *llura, llurs*, és a dir la flexió que desplega en rossellonès el possessiu *llur*, tema sobre el qual Gómez recull les diverses posicions i intervé en el debat (p. 72). Dir si algunes formes exclusives del rossellonès compartides amb l'occità i el francès s'originen en català o bé procedeixen d'una d'aquestes llengües és de vegades difícil. Gómez pren partit alguns cops i en d'altres deixa prudentment la porta oberta. Per exemple, en relació amb la proclisi en la construcció del pronom àton amb l'infinitiu i el gerundi (*la trencar, la portant* en lloc del general *trencar-la, portant-la*) creu, basant-se en dades històriques d'altri, que no pot ser un gal·licisme; ens queda però per saber si és un occitanisme. La posició dels elements gramaticals també és atesa en el cas de la cerca del sintagma *l'home aquest* en rossellonès, amb la conclusió que hi és impossible, en aquest dialecte, de posposar el demostratiu (p. 75).

El capítol dedicat a la sintaxi és molt interessant i sovint original, i se'ns fa impossible de comentar-lo amb gaire detall. A tall d'il·lustració dels temes tractats anotem l'anàlisi de la concordança en els verbs inacusatius (*passa molts cotxes*) i la de la tria dels auxiliars (*son vist a teu girmana*), on hi aplaudim un cop més que es faci el comentari de la coincidència amb altres parlars (el ribagorçà en el primer cas; els parlars de la diòcesi de Girona en el segon) com també algunes referències a la història, i alhora es tingui en compte la coincidència o no amb els parlars d'adstrat i de superestrat (occità i francès). Ben interessant l'apartat dedicat a la partícula afirmativa *hò* (< ll. HOC) i el comentari sobre el seu ús en contrast amb *sí*. Com era d'esperar l'autora s'atura en la negació sense *no* i amb *pas* (*m'agrada pas*) tan emblemàtica del rossellonès.

Sense desmerèixer el conjunt hi trobem a faltar un major desenvolupament de les construccions amb el verb *recordar* en què el subjecte és allò que es recorda i no pas la persona que té el record. Gómez anota les frases «me recorda el dia que el vaig conèixer» i «me recorda pas», però el lector voldria saber-ne l'extensió i la vitalitat, com també per exemple si ha trobat el cas amb la subordinada «me recorda que...». Són formes tradicionals ben interessants i no sé si encara conservades en l'empordanès d'avui. Ens hauria plagut trobar-hi informació que continués les anotacions de Joan Coromines quan diu que és una «construcció que decau en l'ús popular, tot seguint viva, fins ara», amb un exemple (entre d'altres del català central) de l'Alt Conflent (de l'any 1960): «me recorda pas com hi havia...» (*DECat VII*, p. 178). Nosaltres el 2002 vam sentir a l'Alt Vallespir (en resposta a una pregunta): «Me recorda pas». Es tracta d'un tret encara avui compartit amb el mallorquí («No em recorda d'haver plantat mai cap arbre», escriu Francesc de Borja Moll en un llibre del 1975), que Joan Veny fa constar com un tret del dialecte illenc (vegeu *Els parlars catalans*, 8a ed., Moll, 1989, p. 95).

Gómez argumenta a favor de considerar que *reque* és un mot autònom (provinent de *res+que*), cas ben interessant, com també el de la preposició *sus*. En la sintaxi un darrer apartat dedicat als adverbis es

presenta amb els ítems ordenats alfabèticament dins de grups generals (locatius, temporals, etc.), lògicament pel caràcter lèxic d'aquesta categoria. Remarquem que aquest capítol sobre la sintaxi està sustentat en dades escrites de menes molt diverses, des de les literàries (amb predomini de la literatura popular i el teatre) fins a les de manuals d'aprenentatge o llibres descriptius, sense que manquin dades recollides de la parla espontània. No és estrany sabent com és de difícil una enquesta dialectològica que abraci tota la complexitat sintàctica dels parlars. Gómez aprofita, amb encert, frases sentides espontàniament: «Arribaràs a les Arenes i arreu [‘tot seguit’] hi ha el meu carrer a esquerra» (p. 163). És molt interessant l'ús d'*emprés* per a una indicació de temps anterior (p. 163). Descripció sintàctica àmplia, sens dubte, que s'allunya de la tradició dialectològica en què la sintaxi quedava descuidada en comparació amb la fonètica i la morfologia.

Finalment val la pena de comentar el tema que hem anunciat, el de la redacció. L'estàndard de tipus rossellonès que practica Gómez s'acosta més a les formes dialectals que no pas el que practiquen els mateixos escriptors rossellonesos en els textos expositius o d'assaig. La del llibre que ressenyem ens sembla una pràctica esbiaixada del que cal entendre per estàndard. Vegem-ne el contrast amb, per prendre un exemple triat a l'atzar, del llibre *Catalunya Nord. Societat i identitat, un assaig de divulgació* d'Alà Baylac-Ferrer (2009, Canet, Edicions del Trabucaire) on no s'escriu la negació sense el *no* (encara que sí acompanyada del *pas*): «no podia pas ser que...» (p. 10). Gómez, per contra, escriu «hi ha pas guaires parlants que...» (p. 73). Ens sorprèn que una escriptora de la Catalunya del Sud es posi a escriure com si fos de la Catalunya del Nord i accentuï, molt més que els seus col·legues del nord, els trets septentrionals (ho justifica dient que vol fer una contribució en la mateixa direcció d'Idali Vera Grau per als mitjans de comunicació, p. 10, nota 3). És normal que els septentrionals com Baylac facin servir *aqueixes*, *seues*, *nins* i fins i tot *belleu* (un mot que no apareix al diccionari normatiu) en la pràctica de l'estàndard; però una altra cosa és forçar un estàndard d'àmbit general tintant-lo excessivament de formes marcadament dialectals quan per definició aquest ús de la llengua ha de tendir a triar les més generals. ¿Cal usar *trapar*, de territori restringit, quan *trobar* també és mot habitual del rossellonès i a més present per tot el domini lingüístic? ¿Cal usar el substantiu *emplego* 'ús' per a un estàndard rossellonès quan ni al diccionari Alcover-Moll ni al diccionari etimològic de Coromines no hi apareix? (només s'hi recull *emplegar*). L'autora fa un recull («Glossari», p. 171-173) d'aquests usos particulars en la redacció del llibre que se separen de l'estàndard més general, i els anuncia dient que «N'hi ha qualcunes que són pròpiament rosselloneses, d'altres són gal·licismes i unes altres són occitanismes» (!). Una llista amb algun descuit (*guaire*). Contrastem els *guaire* 'gaire' (p. 73), *fa partida* 'forma part' (p. 74), *les llurs respostes* (p. 123) que usa Gómez amb els *gaire*, *fer part / formar part*, *renunciar a llur llengua* que usa Baylac, nascut a Perpinyà (per continuar amb aquell exemple triat a l'atzar). Tanmateix això posa la qüestió sempre interessant dels usos en els registres d'àmbit general i de l'equilibri entre els dialectalismes i les opcions més compartides, un tema debatut darrerament en ocasió de les propostes de l'IEC per a l'estàndard. Creiem, contràriament a la pràctica de Gómez, que s'ha de distingir si l'àmbit d'ús és el de l'ensenyament primari, el dels mitjans de comunicació locals o bé el general, com el de les obres expositives i de recerca, que és el cas d'aquest llibre. Afegim-hi que no està demostrat que una pràctica lingüística molt dialectal creï més adhesió social a aquesta llengua en una situació de perill de desaparició.

Fent un compendi, el llibre, més enllà de les descripcions i explicacions gramaticals, riques en matisos i detalls, s'estén a observacions sociolingüístiques i diacròniques rellevants. Aporta dades i explicacions noves i ofereix una visió de conjunt molt completa i actualitzada del rossellonès, d'una manera entenedora i clara. Un estudi doncs que s'ha d'incorporar a la bibliografia imprescindible de dialectologia catalana i que contribueix sens dubte a un millor i més complet coneixement del conjunt dels parlars de la Catalunya del Nord que hem convingut de dir-ne rossellonès.

Xavier LUNA-BATLLE